

O IFLA-inim „Smjernicama za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“ / About IFLA Guidelines for Inclusive Library Services for Persons with Print Disabilities

Jelena Lešaja, viša knjižničarka

Hrvatska knjižnica za slijepe

jelena.lesaja@hkzasl.hr

Stručni rad / Professional paper

Sažetak

U radu će biti riječi o „Smjernicama za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“. Smjernice je od prvih inicijalnih sastanaka u 2019. godini, a intenzivno od 2022. do ljeta 2024. godine, izrađivala grupa međunarodnih stručnjaka oformljenih u okviru IFLA Libraries serving persons with print disabilities section, odnosno IFLA-ine Sekcije namijenjene knjižnicama koje pružaju usluge osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska. Cilj je Smjernica omogućiti ravnopravnost u pružanju usluga svim korisnicima, uključujući osobe koje su slijepe, imaju oštećenje vida, disleksiju ili neku drugu neurodivergentnost ili fizički invaliditet koji otežava čitanje standardnog tiskanog teksta.

Smjernice su namijenjene raznim IFLA-inim, nacionalnim i lokalnim stručnim sekcijama i tijelima, knjižničnom osoblju i brojnim pojedincima diljem svijeta koji žele napraviti put do informacija i znanja inkluzivnijim i pristupačnijim.

Ključne riječi: asistivna tehnologija, IFLA-ine smjernice, inkluzivne knjižnične usluge, osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska, pristupačni formati

Abstract

The IFLA *Guidelines for Inclusive Library Services for Persons with Print Disabilities* were created by a group of international experts formed within the framework of the IFLA Libraries Serving Persons with Print Disabilities Section, from the first initial meetings in 2019, and intensively from 2022 to the summer of 2024. The aim of the Guidelines is to enable equality in providing services to all users, including persons who are blind, have visual impairment, dyslexia or some other neurodivergence, or a physical disability that makes it difficult for them to read standard print.

The Guidelines are intended for the various IFLA, national and local professional sections and entities, library staff, and various other individuals around the world who wish to make the pathway to information and knowledge more inclusive and accessible.

Keywords: accessible formats, assistive technology, IFLA guidelines, inclusive library services, persons with print disabilities

1. Uvod

U okrilju IFLA-ine Sekcije namijenjene knjižnicama koje pružaju usluge osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska dugo se raspravljalo o osmišljavanju sveobuhvatnih smjernica za pružanje inkluzivnih usluga osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska. Želja je bila napisati ih tako da budu zanimljive knjižničnom osoblju različitih profila, ali s nadom da će ih studenti i stručnjaci bibliotekarstva također smatrati informativnima. Takve su smjernice trebale objediniti sve aspekte inkluzivnog poslovanja, predstaviti pristupačne formate, asistivnu tehnologiju, načine informiranja i komuniciranja te prostornu pristupačnost knjižnica, zbirki i *online* kataloga. Smjernice nisu trebale biti izrađene s namjerom da opterete, već da pomognu svakoj vrsti knjižnice, bez obzira na veličinu i proračun, te da jednostavnim i praktičnim savjetima posluže također i kao alat za strateško planiranje dugotrajnih rješenja. Zbog najčešće suradnje knjižnica namijenjenih pružanju usluga osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska s narodnim knjižnicama, fokus Smjernica je trebao biti na narodnim knjižnicama, ali da pritom može pomoći svim vrstama knjižnica u pružanju inkluzivnih usluga.

2. Kontekst stvaranja „Smjernica za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“

U međunarodnoj sferi knjižnica koje pružaju usluge osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska, osim standarda vezanih uz proizvodnju i distribuciju pristupačnih formata, uglavnom razvijanih u okrilju DAISY konzorcija, postoje i razne smjernice koje je objavila IFLA. U Hrvatskoj je „Smjernice za knjižnične službe i usluge za osobe s disleksijom“ objavilo Hrvatsko knjižničarsko društvo 2004. godine. Prevedene su i „Smjernice za građu laganu za čitanje“ u dva izdanja, zatim „Knjižnice za slijepu u informacijsko doba: smjernice za razvoj službi i usluga“ (2006.) i „Pristup knjižnicama za osobe s invaliditetom – lista za (samo)procjenu“ (2008.).

Brojne inicijative vezane uz pristupačnost i inkluzivnost knjižničnih usluga u Hrvatskoj, kao i senzibilizacija knjižničarske zajednice za različite korisničke skupine, potekle su i iz djelovanja Komisije za prilagodbu i pristupačnost knjižničnih usluga Hrvatskog knjižničarskog društva.

Spomenute IFLA-ine smjernice „Knjižnice za slijepu u informacijsko doba: smjernice za razvoj službi i usluga“ bavile su se digitalnim sadržajem, posebno važnošću pristupačnih sučelja i usluga knjižnice za specifičnu ciljnu skupinu slijepih i slabovidnih osoba. Već je tada bila jasna neraskidiva poveznica između razvoja tehnologije i pristupačnih knjižničnih usluga te se nazirala budućnost prezentiranja i razmjene znanja i informacija u digitalnom okruženju.

U narednih deset do petnaest godina promjene su se događale brže nego što su se nove smjernice mogle sastaviti. Fokus se s pojedinačnih korisničkih skupina i njihovih „posebnih potreba“ usmjerio na pružanje pristupačnih i sveobuhvatnih usluga. DAISY tehnologija proizvodnje i distribucije pristupačnih formata otvorila je nove mogućnosti te uvela međunarodne standarde na tom polju. Osim zvučnih knjiga i knjiga u pristupačnom EPUB formatu, knjige na brajici (Brailleovom pismu) postale su odvojive od papirnato oblika te je sve češći oblik čitanja brajice postao također digitalan uz korištenje brajevog retka. Klasičan način distribucije knjižnične građe, baziran na posudbi i povratu, u knjižnicama namijenjenim osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska, sve je više popuštao pred uslugama preuzimanja zapisa putem interneta ili pomoću opcije *streaminga*. Čitateljska se svijest promijenila te su e-knjige s pripadajućim e-čitačima, kao i komercijalne zvučne knjige, postale sastavni dio opće čitateljske kulture. U međuvremenu je došlo do brojnih društvenih promjena, poput destigmatizacije teškoća čitanja u medijskom prostoru, sveprisutnosti „osobnih priča“ ljudi s teškoćama u čitanju na društvenim mrežama, pristupačnosti komunikacijske tehnologije i tome slično. Nove znanstvene spoznaje donijele su pouzdaniju i precizniju dijagnostiku vezanu uz probleme s vidom, ali i teškoće u čitanju i disleksiju.

Nadalje, države članice Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO) usvojile su 2013. godine Ugovor iz Marakeša, čija je zadaća bila doprinijeti olakšavanju pristupa objavljenim djelima osobama koje su slijepi, slabovidni ili imaju druge teškoće čitanja standardnog tiska. Ugovor iz Marakeša unio je promjene u autorskopravne zakonske okvire mnogih država, uključujući i Hrvatsku. Samim time se ciljana korisnička skupina osoba s teškoćama u čitanju značajno proširila. Knjižnice koje pružaju usluge osobama s teškoćama u čitanju nastavile su dopirati do osoba s oštećenjima vida kao do jezgre svojeg članstva, ali se lepeza usluga proširila. Ravnopravnim korisnicima tih usluga sada su mogle postati i sve druge osobe s teškoćama čitanja, poput disleksije, osobe s fizičkim teškoćama, kognitivnim teškoćama, privremenim stanjima koja otežavaju čitanje standardnog tiska i drugim perceptivnim ili fizičkim nedostacima. U tom je periodu na hrvatski jezik preveden kratki IFLA-in vodič „Počnimo: provedba Ugovora iz Marakeša za osobe s teškoćama pri čitanju standardnog tiska: praktični vodič za knjižničare“. Publikacija koja u značajnoj mjeri obuhvaća pružanje usluga osobama s teškoćama čitanja su tzv. „Finske smjernice“, odnosno prijevod „Smjernice za pristupačnost narodnih knjižnica“ kojeg je Hrvatska knjižnica za slijepi objavila zajedno s Knjižnicom i čitaonicom „Fran Galović“ iz Koprivnice 2022. godine.

Osim dokumenata nastalih u okviru IFLA-e, ali i pojedinačnih nacionalnih knjižničarskih organizacija, objavljeni su i brojni međunarodni propisi i smjernice koji se bave inkluzivnim i pravednim pristupom znanju i informacijama. Ti su propisi osmišljeni kako bi se definirao jedinstven skup standarda pristupačnosti za sve države članice EU. Među njima vrijedi istaknuti Direktivu (EU) 2019/882 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o zahtjevima za pristupačnost proizvoda i usluga, odnosno European Accessibility Act, koja stupa na snagu 28. lipnja 2025. godine te u narednom periodu donosi promjene u poslovanju i organizaciji brojnih ustanova i organizacija koje se bave pružanjem informacija i znanja svojim korisnicima.

3. Tijek rada na „Smjernicama za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“

Radna grupa IFLA-ine Sekcije namijenjene knjižnicama koje pružaju usluge osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska inicijalno je oformljena u ožujku 2019. godine. Internacionalni tim sastojao se od stručnjaka iz Belgije, Egipta, Finske, Hrvatske, Indije, Litve, Nizozemske, Njemačke, SAD-a i Švedske. Važnost je stavljena na osiguravanje multikulturalnog članstva kako bi se izbjegla anglocentričnost i eurocentričnost. Nakon stanke, nastale zbog nepovoljnih uvjeta slijedom globalne pandemije bolesti COVID-19, osmišljen je koncept Smjernica te je projekt odobren od strane IFLA-e. Radna grupa započela je s mjesečnim virtualnim sastancima sredinom 2022. godine. Sastanci uživo uglavnom su pratili druge obaveze IFLA-ine Sekcije, a odvijali su se u Dublinu (kolovoz 2022.), Zagrebu (studen 2022.), New Delhiju (ožujak 2023.), Rotterdamu (kolovoz 2023.), Londonu (studen 2023.) i Vilniusu (ožujak 2024.). Upitnik vezan uz ono što se od Smjernica očekuje poslan je brojnim narodnim knjižnicama u svijetu u kolovozu i rujnu 2022. godine. Ispitanici su imali priliku procijeniti u kolikoj su mjeri zastupljene teme relevantne te navesti na što treba obratiti pozornost ili što je ispušteno iz vidokruga. Informacije prikupljene upitnikom pomogle su pri razradi pojedinih tema koje su se članovima radne grupe u početku činile samorazumljivima, poput načina korištenja asistivne tehnologije pri čitanju različitih tipova građe u pristupačnim formatima, dok su neke specifične teme, osobito one koje se dotiču produkcije pristupačnih formata, ograničene na osnovne informacije. Radna verzija dokumenta završena je u veljači 2023. godine, a projekt je javno prezentiran na seminaru u New Delhiju u ožujku 2023. te je krajem iste godine predan kolegama iz IFLA-ine Sekcije. U prvoj polovici 2024. godine dokument je uređen u skladu sa sugestijama pojedinih članova Sekcije, uređeno je i prošireno poglavlje vezano uz metapodatke, kao i konačan redoslijed tema i podtema, te je izrađen i pojmovnik.

Završni korak u izradi Smjernica s pripadajućim skraćenim inačicama je davanje zadnje verzije na javno čitanje u skladu s *worldwide review* postupkom krajem 2024. godine. Nakon povratne informacije članovi radne grupe finalizirat će dokument i predati ga IFLA-i čime započinje proces objavljivanja. Slijede međunarodna promocija, prijevodi i prilagodbe na druge jezike i promoviranje na nacionalnoj i lokalnoj razini.

4. Teme koje obrađuju „Smjernice za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“

Od samog početka osnovni je cilj Smjernica bio pružiti okvir i alat za osmišljavanje i pružanje pravednih i jednakih usluga za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska. Zbog toga je bilo potrebno stvoriti publikaciju koja potiče i podržava narodne i druge knjižnice u pružanju pristupačnih i inkluzivnih knjižničnih usluga. Dokument bi trebao ponuditi

jednostavan pregled ključnih informacija i preporuka vezanih uz inkluzivne knjižnične usluge za knjižničare, ali i za drugo knjižnično osoblje.

Poglavlja i teme koje Smjernice obrađuju su međunarodni pravni okviri vezani uz slobodan i neometan pristup informacijama i znanju, kretanje knjižnicom i „univerzalni dizajn” te izgradnja inkluzivne zbirke ili fonda ovisno o tipu knjižnice. Smjernice pomno predstavljaju pristupačne formate, poput brajice u elektroničkom i tiskanom obliku, taktilnih knjiga, uključujući i slikovnice, uvećanog tiska, različitih tipova zvučnih knjiga, pristupačnih knjiga u EPUB i PDF formatima te građu laganu za čitanje. Svaki format zahtijeva svoj način čitanja, odnosno reprodukcije, te vrlo često uključuje i korištenje asistivne tehnologije. Smjernice govore i o proizvodnji pristupačnih formata, što uglavnom nadilazi zadaće narodnih knjižnica, ali je neodvojivo od teme, baš kao i koncept inkluzivnog izdavaštva koji uključuje knjige koje su „rođene pristupačne”.

Za knjižničare je posebno važno poglavlje koje se bavi otkrivanjem i pronalaženjem pristupačne građe, pri čemu su važni metapodaci integrirani u sam format, ali i način na koji je neka knjiga opisana u knjižničnom katalogu. S pristupom građi u sklopu knjižničnog kataloga povezani su različiti načini distribucije i posudbe knjiga u pristupačnim formatima. Naredna poglavlja Smjernica bave se komunikacijom, marketingom, priređivanjem događanja i osmišljavanjem inkluzivnih aktivnosti te alatima i podrškom knjižničnom osoblju, upravljanjem i strateškim planiranjem. Na kraju dokumenta nalaze se poveznice, pojmovnik i izvori.

5. Zaključak

„Smjernice za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska” predstavljaju vrijedan alat za dugoročno planiranje inkluzivnih knjižničnih usluga, ali pružaju i odgovore na pitanja s kojima se knjižnično osoblje susreće svakodnevno. One nipošto nisu znanstveni rad, već su rezultat rada stručnjaka koji se svakodnevno bave proizvodnjom i distribucijom pristupačnih formata i/ili pružanjem usluga osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska. Cjelokupan sadržaj dokumenta temelji se na praktičnom iskustvu i primijenjenom znanju. Kada će dokument biti službeno objavljen, moći će ga konzultirati stručnjaci iz područja knjižničarstva, a najviše knjižnično osoblje u svrhu pronalaženja ideja, primjera i prijedloga o tome kako doprijeti do korisnika i osmisliti ponudu pristupačnih usluga. Smjernice su namijenjene svim tipovima knjižnica bez obzira na zadane kapacitete i preduvjete. Već i jedna obazriva gesta ili jednostavno praktično rješenje mogu započeti veliku promjenu i olakšati pristup informacijama, znanju i kvalitetnoj razonodi.

Literatura

1. *DAISY Consortium*. Dostupno na: <https://daisy.org/> [25.10.2024.]
2. Direktiva (EU) 2019/882 Europskog parlamenta i vijeća od 17. travnja 2019. o zahtjevima za pristupačnost proizvoda i usluga. *EUR-Lex*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0882&from=FI#d1e32-112-1> [25.10.2024.]
3. *Dyslexia? Welcome to our library!* (2014) IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/Isn/publications/dyslexia-guidelines-checklist.pdf> [23.11.2024.]
4. *EPUB Accessibility 1.1*. (2024) W3C. Dostupno na: <https://www.w3.org/TR/epub-a11y-11/> [23.11.2024.]
5. *Guidelines for Library Service to Braille Users* (1998) IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/libraries-for-print-disabilities/publications/guidelines-for-library-service-to-braille-users.pdf> [23.11.2024.]
6. *Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia* (2001) Skat Nielsen, G. i Irvall, B. (ur.). IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/70.pdf> [23.11.2024.]
7. *IFLA Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia - Knowledge base* (2020) IFLA. 29. 1. Dostupno na: <https://www.ifla.org/g/eals/guidelines-for-library-services-to-persons-with-dyslexia-knowledge-base/> [25.10.2024.]
8. *IFLA Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia: Revised and extended* (2014) Hague: IFLA. Dostupno na: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/Isn/publications/guidelines-for-library-services-to-persons-with-dyslexia_2014.pdf [25.10.2024.]
9. *IFLA Manifesto for libraries serving persons with a print disability* (2013) IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/libraries-for-print-disabilities/publications/ifla-manifesto-for-libraries-serving-persons-with-a-print-disability.pdf> [23.11.2024.]
10. Irvall, B. i Nielsen, G. S. (2008) *Pristup knjižnicama za osobe s invaliditetom: lista za (samo)procjenu*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. Dostupno na: <https://arhiva.hkdrustvo.hr/www.hkdrustvo.hr/datoteke/399.pdf> [25.10.2024.]
11. *Knjižnice za slijepu u informacijsko doba: smjernice za razvoj službi i usluga* (2006) Kavanagh, R. i Christensen Skold B. (ur.). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo.
12. *Libraries for the Blind in the Information Age: Guidelines for Development* (2005) Kavanagh, R. i Christensen Skold B. (ur.). Hague: IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/86.pdf>
13. Marrakesh Treaty to facilitate access to published works for persons who are blind, visually impaired, or otherwise print disabled (2013) *WIPO*. Dostupno na: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/301019> [25.10.2024.]

14. „Počnimo“: *Provedba Ugovora iz Marakeša za osobe s teškoćama pri čitanju standardnog tiska: praktični vodič za knjižničare* (2019) IFLA. Dostupno na: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/02237baa-814e-4ce3-8170-0d70cb455d27/content> [25.10.2024.]
15. *Resource Guide on Access to and Interlending of Alternative Format Materials* (2002) IFLA. Dostupno na: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/1eac54ba-2d46-43cc-8fac-e4ce606b7908/content> [23.11.2024.]
16. *Smjernice za građu laganu za čitanje* (2005) Tronbacke, B. I. (ur.). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
17. *Smjernice za građu laganu za čitanje: drugo prerađeno hrvatsko izdanje (prema drugomu prerađenom izdanju izvornika)* (2011) Nomura, M., Nielsen, G. S. i Tronbacke, B. (ur.). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. Dostupno na: <https://arhiva.hkdrustvo.hr/www.hkdrustvo.hr/datoteke/978.pdf> [23.11.2024.]
18. *Smjernice za knjižnične službe i usluge za osobe s disleksijom* (2004) Skat Nielsen, G. i Irvall, B. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
19. *Smjernice za pristupačnost narodnih knjižnica* (2022) Zlatar Radigović, K. i Sabolović-Krajina, D. (ur.). Zagreb: Hrvatska knjižnica za slijepe; Koprivnica: Knjižnica i čitaonica Fran Galović. Dostupno na: https://www.hkzasl.hr/images/2023/Smjernice_za_pristupanost_narodnih_knjivnica.pdf [25.10.2024.]
20. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima (2022) *Narodne novine* 111, 1941. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_10_111_1941.html [25.10.2024.]